EVREITATEA LUI KAFKA. NOTE ÎN JURUL NUVELEI *METAMORFOZA*

Gabriela GLĂVAN
Universitatea de Vest din Timișoara
gabriela.glavan@e-uvt.ro

Kafka's Jewishness. Notes on *The Metamorphosis*

Between 1911 and 1912, Franz Kafka becomes increasingly preoccupied with Judaism, he strikes a friendship with the Yiddish language actor Isaak Löwy, frequently attends the Jewish theater and often writes about his views on his own belonging to the Jewish tradition. All these complex issues are reflected in his fictional oeuvre, especially in the short story *The Metamorphosis*, written in 1912. This paper aims to explore the long-debated issue of Kafka's Jewishness in the proximity of his fictional allegory of parasitism and isolation projected in his famed novella.

Keywords: *Kafka*; *Jewishness*; *antisemitism*; *alienation*; *Yiddish*.

Deși a constituit un reper important în critica dedicată operei lui Kafka, problema evreității scriitorului și a modului în care ea se reflectă în scrierile sale e departe de a fi epuizată. Două direcții sunt evidente în orice demers dedicat cartografierii teritoriului complex al apartenențelor etnice și culturale observabile în cazul lui Kafka – componenta familială și influența mediului cultural din Praga primelor decenii ale secolului XX.

În tradiția criticii kafkiene, unul dintre exegeții ce au acordat o importanță majoră influenței evreității scriitorului asupra operei sale a fost Walter H. Sokel. Premisa fundamentală a studiilor sale despre această problematică se regăsește în formularea simplă, conform căreia sentimentul alienării și starea de perpetuă dezrădăcinare ce caracterizează maturitatea literară a lui Kafka își au originea în faptul că acesta era „un evreu occidentalizat vorbitor de germană" (Sokel 1979: 368) care a trăit o fractură identitară în momentul în care a adoptat o limbă străină ca limbă a creației sale literare. Mai mult, susține Sokel, Kafka „și-a falsificat relația cu stilul de viață evreiesc, din care provenea, în care își avea rădăcinile, și din care nu se putea extrage cu adevărat, dar la care se referea prin cuvintele, și implicit prin gândurile unei limbi străine" (*ibid*.). Fără să fi confirmat această ipoteză în contexte ample, fără îndoială, Kafka o face posibilă în scrisori și însemnări din jurnal. În acestea, criticul de origine evreiască, refugiat în Statele Unite ale Americii imediat după Anschluss, citește un episod tragic al rupturii de sine, ce-și va pune amprenta asupra întregii opere a lui Kafka, și, cu precădere, asupra nuvelei *Metamorfoza*. Mai mult, înstrăinarea își are originea în dificultatea asimilării depline a limbii germane: „Vorbitorul evreu de limbă germană și-a ascuns ruptura de sine însuși. Eul său era scindat. El vorbea și, prin urmare, gândea într-un mod diferit față de cum simțea și își amintea. Gândurile i s-au înstrăinat de emoții, iar el a devenit un străin față de sine însuși" (*ibid*.). Pentru Kafka, familia este sediul limbajului, iar limbajul familial determină dimensiunea intimă a vorbirii. *Metamorfoza* debutează cu anularea coordonatei sociale a timpului, urmată, ca o consecință directă, de pierderea abilității de articulare. Când lui Gregor Samsa îi este refuzat limbajul, izolarea sa este definitivă. În *Jurnal*, Kafka se întreabă dacă limba

BDD-A31612 © 2019 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:38 UTC)

determină coeziunea relațiilor parentale, deoarece germana creștină implică deopotrivă „răceala creștină”:

> „Ieri mă gândeam că nu am iubit-o totdeauna pe mama așa cum merita ea și cum aș fi putut-o face eu, pentru că limba germană m-a împiedicat s-o fac. Mama evreică nu este o «mamă», «Mutter», cum i se spune în germană, denumirea asta o face puțin comică (pe ea, nu pe sine însăși, căci suntem doar în Germania); îi dăm unei femei evreice numele german de mamă, uităm însă contradicția care se cufundă tot mai adânc în simțământul însuși. «Mutter» sună pentru evrei ca ceva specific german, cuvântul cuprinde inconștient în sunetele lui, pe lângă strălucirea creștină, și răceala creștină, iar femeia evreică numită «Mutter» devine astfel nu numai puțin comică, ci și străină. «Mama» ar fi o denumire mai bună, dacă nu ți-ai închipui dincolo de ea și acea «Mutter» germană. Cred că doar amintirile vremurilor ghetoului mai reușesc să mențină familia evreiască, pentru că și cuvântul tată, «Vater», nu înseamnă nici pe departe tatăl evreiesc” (Kafka 1998: 75).

Incapacitatea lui Gregor de a se mai face înțeles e o pierdere graduală, o destrămare condiționată de degradarea progresivă a relațiilor cu familia și mediul social. Kafka devine conștient de aceste metamorfoze în perioada în care se apropie atât de mediile culturale evreiești din Praga, cât și de actorul de limbă idiș Isaak Löwy. Așa cum indică însemnările din *Jurnal*, anul 1911 pare a fi momentul acestor descoperiri revelatorii. Prietenia cu Löwy se va dovedi importantă nu doar pentru modul în care Kafka se va raporta la propria evreitate, ci și pentru dramatica descoperire a perspectivei tatălui, care îl considera pe Löwy un parazit. Kafka notează aceste date relevante atât în *Jurnal*, cât și în *Scrisoare către tata*. Astfel, într-o însemnare din 3 noiembrie 1911, la finalul unui an în care își documentează atent integrarea într-un grup de tineri evrei artiști și intelectuali, nu fără a remarca discriminările cotidiene pe care aceștia le îndurau, Kafka expune observațiile denigratoare ale tatălui său despre Löwy: „Löwy. Tata despre el: «Cine se culcă în pat cu câinii laolaltă se deșteaptă plin de păduchi.» La asta nu m-am putut abține și i-am răspuns ceva necuviincios” (Kafka 1998: 90). Peste aproape opt ani, când va elabora *Scrisoarea către tata*, Kafka nu va uita opoziția tatălui față de prietenul său evreu: „Fără să-l cunoști, îl comparai într-un mod oribil, pe care l-am și uitat, cu un gândac și aveai automat la îndemână, ca mai întotdeauna pentru oamenii care-mi erau dragi, proverbul despre câini și purici” (Kafka 1998: 85). Mizând pe o interpretare psihanalitică, Sokel identifică în *Metamorfoza* „o poveste despre încarnarea rușinii” (Sokel 1999: 851), înțeleasă ca blocaj și neputință, rămânere în suspensie și incertitudine, între două lumi ireconciliabile. Sokel imaginează eșecul lui Gregor în termenii unei imposibile integrări, fapt ce i-ar permite aderarea fidelă la idealul unei prosperități economice în cadrul căreia parazitismul său ar fi de neimaginat. Așa cum exprimă concret în scrieri personale, artiștii evrei a căror companie și prietenie Kafka o cultivă în 1911 afirmă un model de autenticitate deopotrivă fascinant și inaccesibil. Conștient de limitele integrării sale într-un model existențial evreiesc, Kafka identifică în această lume un model la care știe că are acces doar în măsura în care ea îi oglindește propria neputință de asimilare. Corelate, toate aceste date pot duce la ipoteza că Gregor Samsa, prin indeterminarea monstruoasă a prezenței sale, sublimează personajul generic al evreului din est, mereu neasimilat, atașat de cultura iudaică și de idiș. Forțând limitele autobiograficului, aceasta va deveni și perspectiva lui Gregor despre sine, după ce va adera, fără să se poată opune, perspectivei tatălui despre el. „Piuitul dureros” în care s-a dezintegrat limbajul lui Gregor e rezultatul unei metamorfoze complexe, activă cu mult înainte de momentul 1911, când devine evident interesul lui Kafka pentru iudaism. Conform observației lui Simon Ryan, „codificarea culturală și estetică” (Ryan 2010: 197) a corpului și a limbajului lui Gregor (numit în incipit „Ungeheueres Ungeziefer”) este determinată de mediul cultural și politic ce subîntinde fundalul

BDD-A31612 © 2019 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:38 UTC)

istoric al nuvelei. „Originile sociale, lingvistice și etnopsihologice ale monstruosului corp alienat al omului insectă, Gregor Samsa" (Ryan 2010: 198) se regăsesc în climatul politic central-european al finalului de secol XIX și al începutului de secol XX. Corpul și limbajul, principalele nuclee ale crizei, transformării și dezintegrării în *Metamorfoza* au reprezentat ținta predilectă a discursului antisemit, iar Kafka devine tot mai conștient de această realitate pe măsură ce se apropie de modul de viață și de modelele cultuale evreiești din Praga anilor săi de maturizare artistică și intelectuală. În studiul său esențial despre evreitatea lui Kafka (Sokel 1999), criticul afirmă că „evreii occidentali moderni sunt scindați între fațada lor rațională emancipată, eul lor oficial pe care-l arată lumii, și trecutul lor ascuns, de ghetou, adevărul lor, pe care nu-l recunosc, dar care îi conduce" (Sokel 1999: 837). Acest adevăr, așa cum o arată mai departe investigațiile lui Scott Spector (Spector 2000), este sublimat în modurile de reprezentare ale corpului evreului în conștiința culturală a Europei Centrale de la începutul secolului XX, familiară lui Kafka.

În *Metamorfoza*, regimul imaginii se conturează în jurul celor două tablouri cu rol determinant din casa Samsa – decupajul înrămat de Gregor, în centrul căruia se află femeia în blănuri, și tabloul înfățișându-l pe Gregor în uniformă militară. Kafka își plasează intenționat protagonistul într-o relație de opoziție cu propria imagine pentru a amplifica discrepanța enormă dintre corpul odios, supradimensionat al insectei „înspăimântătoare" și imaginea idealizată a tânărului evreu, asimilat și apt pentru serviciul militar. Prima și probabil cea mai dramatică dintre ieșirile lui Gregor din izolarea camerei lui are rolul de a-l așeza într-o oglindire simbolică – corpul său actual, lipsit de caracteristici umane, îl reflectă, în latura lui ascunsă, pe cel aparent integrat, acceptabil, glorificat în ipostaza nobilă a datoriei militare, „impunând respect" (Kafka 1996: 92). Ryan argumentează că „descrierea portretului, ancorată în percepția subiectivă a lui Gregor, ridică întrebări cu privire la subita schimbare a relației lui cu propria imagine fotografică pozitivă ca bărbat tânăr, apt de serviciu militar, și, implicit, cu imaginea sa de sine masculină" (Ryan 2010: 201). Uniforma, despre care Mark M. Anderson afirma că ar fi unul dintre elementele integrării în „circuitul" (Verkehr) politic și social (Anderson 2008: 77), indică validarea politică a corpului masculin apt pentru serviciu militar. Una dintre țintele predilecte ale urii antisemite viza tocmai corpul inapt, prezumat bolnav, fragil, efeminat al tânărului evreu. Imaginat iconic în ipostaza demnă a soldatului, Gregor e, fotografic, întruparea unei fantezii aproape imposibile – cea a asimilării evreilor, a estompării diferențelor, asperităților și discriminărilor din trecut. Pentru Kafka, climatul Pragăi începutului de secol XX a fost unul relativ favorabil, dat fiind faptul că a reușit să obțină o slujbă în administrația de stat, unde, în ciuda legislației permisive, puțini evrei aveau de fapt acces. Sokel clarifică situația cu detalii importante:

> „Franz Kafka a fost o excepție. El a obținut un post în rândul birocrației la Societatea de asigurări împotriva accidentelor de muncă a Regatului Boemiei, o agenție de stat, pe care l-a păstrat până la pensionarea sa timpurie din motive de sănătate. Dar era singurul evreu din biroul național. A obținut slujba prin intervențiile unui evreu convertit, tatăl unui coleg de școală, care lucra în comisia de supervizare a biroului. Kafka însuși a trebuit să-i spună unui prieten, care s-a interesat în legătură cu posibilitatea de a obține o slujbă pentru o rudă, că accesul evreilor în companie nu era posibil, el vorbind despre propria prezență acolo ca despre un miracol" (Sokel 1999: 840).

Istoria recentă (la momentul respectiv) a asimilării evreilor este cu siguranță reperul de neocolit în orice efort de explorare a climatului cultural și social în care se coagula experiența evreiască a timpului. O scurtă incursiune în politicile imperiale relevă intenția evidentă a împăratului Franz Josef de a impune o serie de reglementări menite să echilibreze relațiile cu comunitatea evreiască, a cărei importanță în fibra socială și în cultura Imperiului era incontestabilă.

BDD-A31612 © 2019 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:38 UTC)

Sokel atrage atenția, într-o formulare concisă, că unitatea în diversitate a Imperiului este asigurată de „dinastie, armată, birocrație, biserică, și, de un ultim, dar nu cel mai puțin important, element, de evrei" (Sokel 1999: 838). Astfel, începând cu 1848, noile prevederi legale afirmă egalitatea în fața legii a tuturor cetățenilor, fără diferențieri etnice, afirmarea libertății de mișcare și eliminarea unor taxe, precum și încurajarea integrării minorității evreiești. Acest aspect a dus, după cum observă Sokel (1999: 839) la inevitabila concluzie conform căreia intenția Împăratului nu a fost una dezinteresată, mai ales că acesta nu se afirmase ca un protector al evreilor din Imperiul Austro-Ungar. Conservarea resurselor economice cu care comunitatea participa la bunăstarea colectivă, precum și relevanța culturală a prezenței evreiești, de mare influență în procesul modernizării, pot fi explicații pragmatice ale acestei schimbări de paradigmă și orientare. Totuși, chiar numele pe care familia Kafka îl alege pentru fiul lor (Franz mai avusese doi frați, decedați în copilărie) poate fi interpretat ca semn al loialității față de Franz Josef. Fără îndoială, povestea familiei Kafka și, mai ales, biografia lui Hermann Kafka sunt grăitoare pentru modul în care, la granița dintre secole, statutul evreilor din Imperiul Austro-Ungar părea departe de precaritatea persecuțiilor de altădată.

Hermann Kafka, născut într-o familie evreiască modestă, face parte din prima generație de evrei imigranți stabiliți în Praga, unde a deschis o mică afacere de familie în vechiul centru al orașului. Această migrare de la periferie spre centru, precum și adoptarea limbii germane ca limbă oficială sunt transformări importante, ale căror consecințe reverberează profund în modul de viață al familiei scriitorului. Obsesia paternă a validării sociale, a prosperității și afirmării în cadrul clasei de mijloc sunt elemente cărora tânărul Kafka li se opune prin cultivarea aproape obstinată a unei vieți interioare salvatoare, menită să-l protejeze de tracasările zilnice ale slujbei și urgențelor familiale. În evreitatea de fațadă a tatălui, Kafka a văzut o formă de trădare și abandon, pe care nu a ezitat să o critice în *Scrisoare către tata*:

> „Adusesei (*sic*) într-adevăr cu tine, din sătucul tău asemănător cu un ghetou, și un pic de iudaism: nu era mult și mai pierdusei (*sic*) din el la oraș și în armată, însă oricum mai aveai atâtea impresii și amintiri din tinerețe cât să-ți ajungă pentru un mod evreiesc de viață, mai ales că nici nu aveai nevoie de un sprijin prea mare de soiul acesta, căci proveneai dintr-o familie foarte robustă, iar în ceea ce te privea, cu greu te puteau impresiona scrupulele religioase dacă acestea nu se îmbinau strâns cu cele sociale. În fond, credința care-ți călăuzea existența consta în faptul că tu credeai necondiționat în justețea părerilor unei anumite clase sociale evreiești, iar cum aceste păreri erau și ale tale, credeai de fapt în tine însuți" (Kafka 1998: 107).

Concluzia lui Sokel este aceea că „așa-zisa evreitate a tatălui doar a completat și radicalizat sentimentul alienării tânărului Franz" (Sokel 1999: 842). Substratul social rezonează cu evidenta criză subiectivă a scriitorului – în timpul vieții sale persecuțiile etnice s-au amplificat, iar Kafka a fost martorul a două pogromuri – cel din 1897 și cel din 1920 – ambele semnalând grave fisuri sociale, acutizate mai târziu în criza catastrofală a Holocaustului. Așa cum atestă numeroase date istorice și sociale, fenomenul excluderii evreilor se consuma atât în cadrul comunității cehilor, cât și a germanilor. Violențele rușinoase ale acestor manifestări indubitabile ale urii antisemite au fost comentate de către Kafka într-o scrisoare adresată Milenei Jesenka-Pollack, în care scriitorul apelează din nou la imaginea predilectă a umilinței și parazitismului, cea a gândacului speriat care nu poate fugi, captiv în opresiune și traumă:

> „Toate după-amiezile sunt acum pe stradă și mă scald în ura antisemită. «Prašivé plemeno»[1], am

[1] „Rasă mizerabilă" (în original în limba cehă) [nota traducătorului Mircea Ivănescu].

BDD-A31612 © 2019 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:38 UTC)

auzit odată spunându-se despre evrei. Nu e firesc atunci să pleci de acolo de unde te simți astfel detestat (sionismul sau sentimentul popular nici nu mai sunt necesare pentru așa ceva)? Eroismul care constă în a rămâne pe loc este unul dintre gândacii care nici ei nu se lasă stârpiți din camera de baie" (Kafka 2000: 234).

O imagine similară, amintind de neputința disperată a insectelor în capcană se conturează din nou, de data aceasta într-o scrisoare pe care Kafka i-o trimite prietenului său, Max Brod, în iunie 1921, despre atașamentul germanofil al unora dintre scriitorii evrei:

„Depărtarea, desprinderea de iudaism, asta voiau cei mai mulți dintre cei ce începeau să scrie în germană, iar cei mai mulți o voiau cu asentimentul neclar al taților (și această neclaritate era un lucru revoltător), o voiau, dar cu piciorușele dindărăt se mai agățau încă de iudaismul tatălui, iar cu cele de dinainte nu-și găseau teren nou. Disperarea stârnită de situația asta era de fapt inspirația lor"

Dialectul idiș, rămas în perimetrul familial, este înțeles ca o moștenire de care tinerii scriitori dornici de afirmare se distanțează, lăsând, inevitabil, în urmă și o întreagă tradiție în care nu se mai regăsesc. Recurența acestei alegorii neobișnuite a ființei mărunte, incapabile să se integreze, cu tot ceea ce ea reprezintă, unei lumi în schimbare, probează, fără îndoială, nevoia lui Kafka de a se afirma pe sine în aceeași ipostază. În anii 1911-1912, adică în perioada în care Kafka intră în perioada sa maximală ca scriitor dedicat, căutând, adesea într-un slalom epuizant, timp pentru literatură, el devine deopotrivă conștient de rolul esențial pe care îl are limba în modelarea identității culturale și individuale a celor ce trec prin transformări marcante. O notă din *Jurnal*, datată 25 februarie 1912, confirmă implicarea publică a scriitorului în problema dialectului idiș, tot mai clar evitat de noua generație de scriitori: „N-am mai scris de multă vreme, pentru că am organizat o seară de conferință pentru Löwy la sala festivă a Primăriei evreiești, la care am rostit o scurtă prelegere de introducere despre idiș. Timp de două săptămâni am trăit cu grija că n-am să pot face această prelegere. În seara dinaintea conferinței am reușit s-o fac dintr-odată" (Kafka 1998: 160). Conferința a fost transcrisă de sora lui Brod și dezvăluie tonul implicat pe care Kafka îl are în chestiunea fundamentală a unei limbi ce determină o conștiință artistică și istorică. „Mulți dintre voi", le reproșează Kafka, „sunt atât de speriați de idiș, încât aproape că se vede pe chipurile voastre" (Kafka 1990: 263). Motivele acestei spaime, ale acestui refuz devenit neputință sunt ușor observabile, așa cum remarcă Sokel în *Kafka as a Jew*. Evreii central-europeni asimilați cultivau intens, în aceste prime decenii ale secolului XX, o „perspectivă desconsideratoare, adesea dezgustată […] față de coreligionarii lor din Europa de Est" (Sokel 1999: 850). Asimilarea înseamnă, în acest caz, negare, desprindere și uitare – Kafka identifică și în atitudinea tatălui aceeași virulență a negării pe care evreii dornici de asimilare o manifestau, conștienți că sunt nevoiți să se adapteze într-un mediu oscilant și nesigur, cu vădite tendințe antisemite.

Desprinderea de acest cadru vicios, marcat de neputință și rușine, a însemnat, pentru scriitorul praghez de limbă germană, eliberarea cel puțin simbolică de opresiunea elementului patriarhal. Cu toate acestea, ambivalența lui Hermann Kafka nu e străină de realitatea antisemită a acelui interval istoric, în care au intrat în criză iluziile armonizatoare ale Europei Centrale. Presa germană și austriacă îi numea fără rezerve pe evrei „Ungeziefer der Menschheit" (Hiemer 1942: 34), alături de alte apelative umilitoare, precum „șoareci", „șobolani", „paraziți". Un întreg vocabular al urii și discriminării transpare dincolo de fațada tragică a *Metamorfozei*. Conștient de modul în care sunt văzute și numite corpul evreului și prezența sa socială, Kafka a imaginat, în nuvela sa din 1912, un scenariu simbolic, pe care istoria îl va materializa în oroare trei decenii mai târziu.

BDD-A31612 © 2019 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:38 UTC)

Referințe bibliografice:

ANDERSON, Mark M. 2008: *Sliding Down the Evolutionary Ladder? Aesthetic Autonomy in "The Metamorphosis"*, in Harold Bloom, *Bloom's Modern Critical Interpretations: The Metamorphosis*, Chelsea House, p.77-94.

HIEMER, Ernst.1942: *Der Jude im Sprichwort der Völker*, Nürnberg, Der Stürmer, p. 34-40.

KAFKA, Franz. 1990: *An Introductory Talk on the Yiddish Language*, in Mark Andreson (ed.), *Reading Kafka: Prague, Politics and the Fin de Siècle*, Schocken Books.

KAFKA, Franz. 1996: *Metamorfoza*, in *Opera antumă*, București, Editura RAO.

KAFKA, Franz. 1998: *Opere complete 3. Jurnal*, București, Editura Univers.

KAFKA, Franz. 1998: *Scrisoare către tata*, in *Scrieri postume și fragmente II*, București, Editura RAO.

KAFKA, Franz.2000: *Opere complete 6. Scrisori către Milena*, București, Editura Univers.

RYAN, Simon. 2010: *Franz Kafka's «Die Verwandlung»:Transformation, Metaphor, and the Perils of Assimilation*, in Harold Bloom (ed.), *Franz Kafka. Bloom's Modern Critical Reviews*, Infobase Publishing, New York

SOKEL, Walter H. 1979: *Language and Truth in the Two Worlds of Franz Kafka*, in *The German Quarterly*, vol. 52. Nr.3, mai 1979

SOKEL, Walter. 1999: *Kafka as a Jew*, *New Literary History*, vol. 30, nr. 4, Case Studies.

SPECTOR, Scott. 2000: *Prague Territories: National Conflict and Cultural Innovation in Franz Kafka's Fin de Siècle*, Berkeley, University of California Press.

BDD-A31612 © 2019 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:08:38 UTC)